

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مطالعات فقه سیاست

دوفصلنامه علمی - تخصصی

سال دوم، شماره چهارم، پاییز و زمستان ۱۴۰۱

صاحب امتیاز: مرکز فقهی ائمه اطهار

مدیر مسئول: آیت‌الله محمد جواد فاضل لنکرانی

سردیبیر: سید جواد حسینی خواه

هیئت تحریریه (به ترتیب حروف الفباء):

◆ حسین ارجینی (عضو هیأت علمی دانشگاه معارف اسلامی، دکتری علوم سیاسی)

◆ علیرضا اسلامیان (مدرس خارج فقه و اصول حوزه علمیه قم)

◆ سیدسجاد ایزدی (مدرس خارج فقه و اصول حوزه علمیه قم)

◆ سیدجواد حسینی خواه (مدرس سطوح عالی حوزه علمیه قم، دکتری فقه روابط بین الملل)

◆ قاسم شبان نیا (عضو هیأت علمی مؤسسه امام خمینی (ره)، دکتری علوم سیاسی)

◆ مجتبی عبدالخایی (عضو هیأت علمی دانشگاه علامه طباطبائی، دکتری روابط بین الملل)

◆ عباس کعبی (مدرس خارج فقه و اصول حوزه علمیه قم)

◆ احمد مبلغی (مدرس خارج فقه و اصول حوزه علمیه قم)

◆ محمد قاسمی (مدرس سطوح عالی حوزه علمیه قم، دکتری فلسفه سیاسی)

دیبر تحریریه: محمد قاسمی

طراح جلد: حمیدرضا پورحسین

ویراستار: محسن اکبری

مترجمان: ابراهیم حسن (عربی) - جاوید اکبری (انگلیسی)

صفحه‌آرای: محسن شریفی

مجوز انتشار نشریه **مطالعات فقه سیاست** در زمینه فقه و علوم سیاسی (تخصصی) به زبان فارسی و ترتیب

انتشار دوفصلنامه به نام مرکز فقهی ائمه اطهار در تاریخ ۱۴۰۰/۲/۲۰ به شماره ثبت ۸۷۸۲۶ از سوی معاون

امور مطبوعاتی و اطلاع‌رسانی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی صادر گردید.

نشانی: قم، میدان معلم، مرکز فقهی ائمه اطهار، معاونت پژوهش، دفتر دوفصلنامه مطالعات فقه سیاست

تلفن: ۰۲۵ - ۳۷۷۴۹۴۹۴ - دورنگار: ۰۵۸۸ - ۳۷۷۳۰۵۸۸

قیمت: ۴۰۰۰ ریال

**The Dhabbī Jihād (Defense of Islam)
according to Ayatollah Muhammad Jawad Fazel Lankarani
and Its Relationship with the Rules of Resistance**

Sayyid Jawad Husseinikhah¹

Muhammad Khusrowi²

Abstract

Jihad is one of the important topics and concepts in political jurisprudence, especially in the context of jurisprudence of resistance. According to famous Shiite jurists, Jihad is divided into two offensive and defensive types. Ayatollah Muhammad Jawad Fazel has discussed and scrutinized a third type of Jihad called Dhabbi Jihad which is related to the protection and defense of Islam. The comparison of this theory with the jurisprudence of resistance is the focal and main concern of this article. Based on this, an attempt has been made to draw a comparison and find the relationship with reliance on the qualitative and analytical method of research. While comparing the jurisprudence of resistance and Dhabbi Jihad, it is acknowledged that Dhabbi Jihad can be placed among the types of Jihad along with the two types of offensive and defensive Jihad. At the same time, Jihad and, by extension, the Dhabbi Jihad, fall in the category of the jurisprudence of resistance. Therefore, the rules of resistance are absolute and general compared to Dhabbi Jihad. The scope of Islamic jurisprudence includes all the individual and social rules and regulations (values) that Islam has provided to regulate the worldly and other-worldly lives of the Muslim community. Therefore, if any of these matters are undermined by the enemies, it is obligatory for Muslims to defend them. This defense can have many types and forms. If the defense of Islamic values and its preservation involve arms and weaponry, it will be Dhabbi Jihad.

Keywords: jurisprudence of resistance, preserving Islam, Jihad Dhabbi, Ayatollah Fazel Lankarani.

1. Doctor of political jurisprudence, research assistant at the Jurisprudence Center of Pure Imams (a)

2. Graduate of the Islamic Seminary of Qom and master of political jurisprudence (corresponding author).

مطابع فقه سیاست

دوفصلنامه علمی - تخصصی
سال دوم، شماره چهارم (پاییز و زمستان ۱۴۰۱)
تاریخ ارسال: ۱۴۰۱/۰۷/۰۶
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۰/۲۶

نظریه جهاد ذبی در اندیشه آیت‌الله محمدجواد فاضل لنکرانی و نسبت آن با فقه مقاومت

سید جواد حسینی خواه^۱

محمد خسروی^۲

چکیده

مسئله جهاد از جمله مباحث و مفاهیم مهم در فقه سیاسی - خصوصاً فقه مقاومت - است. در نگرش مشهور فقیهان شیعه، جهاد به دو قسم ابتدایی و دفاعی تقسیم می‌شود. آیت‌الله محمدجواد فاضل قسم سومی از جهاد را با عنوان جهاد ذبی مورد بحث و مذاقه قرار داده‌اند. از آنجا که متعلق جهاد ذبی حفظ پیضه اسلام است، نسبت‌سنجی این نظریه با فقه مقاومت، مسئله مقاومه حاضر است. بر این اساس تلاش شده تا به شیوه تحلیل استادی که از جمله روش‌های کیفی است، این نسبت‌سنجی انجام پذیرد.

در مقایسه نسبت فقه مقاومت و جهاد ذبی این مطلب مورد اذعان قرار می‌گیرد که جهاد ذبی می‌تواند به عنوان یکی از اقسام جهاد در کنار دو قسم جهاد ابتدایی و دفاعی قرار گیرد. در عین حال جهاد و به تبع آن جهاد ذبی، از اقسام و گونه‌های فقه مقاومت محسوب می‌شود. بنابراین فقه مقاومت در مقایسه با جهاد ذبی، عام مطلق است. گستره فقه مقاومت تمامی احکام و قواعد فردی و اجتماعی (ارزش‌هایی) که اسلام برای تنظیم معاش زندگی دنیاگی و اخروی جامعه مسلمین ارائه کرده را در بر می‌گیرد. لذا اگر هر کدام از این امور با خطر از سوی دشمنان مواجه شود، دفاع بر مسلمانان واجب است. این دفاع می‌تواند گونه‌ها و مصادیق متعددی داشته باشد. اگر دفاع از ارزش‌های اسلامی و حفظ آن به صورت مسلحانه باشد، جهاد ذبی خواهد بود.

واژگان کلیدی: فقه مقاومت، حفظ کیان اسلام، جهاد ذبی، آیت‌الله فاضل لنکرانی.

۱. دکتری فقه سیاسی؛ معاون پژوهش مرکز فقهی ائمه اطهار؛ sj.hoseini@gmail.com

۲. دانش‌آموخته حوزه علمیه قم و کارشناسی ارشد فقه سیاسی (نویسنده مسئول)؛ khosravimohammad549@gmail.com

مقدمه

وجوب دفاع از مرزهای اسلام، یکی از ضرورت‌های فقه اسلامی است که فقهاء در کتب فقهی خود تحت عنوان مبحث جهاد به آن پرداخته‌اند. اهمیت جهاد و دفاع از کیان اسلام به حدی مهم است که مرحوم علامه حلی درباره آن می‌نویسد: «جهاد از بزرگترین ارکان اسلام است» (حلی، ۱۴۰۱، ج ۹، ص ۵۷) خداوند آیات متعددی را بهویژه در سوره‌های مدنی با موضوع جهاد بر پیامبر ﷺ نازل کرده است. نظریهٔ جهاد ذبیحی یکی از مصاديق جهاد و هر دو از بایسته‌های فقه مقاومت به شمار می‌آید که توسط آیت‌الله محمدجواد فاضل لنکرانی ابداع و ارائه شده است.

هرچند در اقوال فقهاء اشاره‌ای به جهاد ذبیحی نشده است، اما اصطلاحاتی همچون دفاع از کیان اسلام، جان و سرزمین‌های اسلامی از عناوینی هستند که ذیل عنوان جهاد ذبیحی قرار می‌گیرند و در زمان غیبت حضرت ولی عصر ﷺ با توجه به ادله، مشروع و مستدل هستند. (فاضل لنکرانی، ۱۳۹۸، پیشت و چهارمین نشست مرکز تخصصی تفسیر [ب]) جهاد ذبیحی هر چند در خود مسأله دفاع را دارد، ولی نسبت به جهاد ابتدایی و جهاد دفاعی دارای تفاوت‌هایی است که از این دو نوع خود تمایز پیدا می‌کند. مهمترین دلیل جهاد ذبیحی که نظریه‌پرداز محترم بر اساس آن بحث را پیش می‌برد، مسأله قیام امام حسین علیه السلام، ظهور جریان‌های تکفیری در منطقه و جهان اسلام و مسأله فلسطین است؛ با این توضیح که مسأله قیام امام حسین علیه السلام به دلیل نبود شرایط امریه معروف و نهی از منکر، فقط با نظریهٔ جهاد ذبیحی قابل توجیه و تفسیر است.

با توجه به آنکه امروزه در جوامع اسلامی و منطقهٔ غرب آسیا، شاهد شکل‌گیری جنبش‌های ضداسلامی و تکفیری هستیم. روشن است این گروه‌ها در راستای اهداف آمریکا و رژیم صهیونیستی شکل‌گرفته و به صورت نیابتی علیه کشورهای اسلامی به خشونت، تجاوز، قتل و کشtar مردم بی‌گناه شیعه و سنی روی آورده‌اند و محنث و رنج‌های فراوانی از آنها متوجه جامعه اسلامی در منطقه شده است، از این‌رو به نظر می‌رسد لازم است مطابق موازین فقه اسلامی، نظریه‌پردازی و سپس قانون‌گذاری کرد تا با رشد گروه‌های مردمی و جنبش‌های مقاومت، جهان اسلام و منطقه را از وجود دو چالش مهم اشغال‌گری و استبداد رها کرد. بنابراین از آن‌جا که اولویت هر موضوعی مبتنی بر غایای و منافعی است که بر آن مترقب می‌شود، غایت بحث پیش رو شناخت مبانی و اصول فقهی نظریه جهاد ذبیحی و شناخت اهمیت و جایگاه آن در جهان اسلام و جامعه مسلمین است. مقاله حاضر علاوه بر مقدمه، شامل دو بخش کلی و

نتیجه‌گیری است. بخش اول به تبیین جهاد ذبّی از منظر آیت‌الله فاضل لنکرانی اختصاص دارد. بخش دوم مقاله به تبیین فقه مقاومت، مصاديق و نتایج آن می‌پردازد.

از آنجا که محوریت پژوهش پیش رو بر دیدگاه آیت‌الله محمدجواد فاضل لنکرانی در حوزه جهاد است، تنها اثری که به طور مستقیم با این مقاله مرتبط است «نظریه جهاد ذبّی» ایشان است. از این جهت هیچ اثر مستقل دیگری در بررسی این نظریه، تدوین و به نگارش در نیامده است، لذا همین امر می‌تواند وجه امتیاز و نوآوری این پژوهش تلقی گردد.

در این مقاله با بررسی ادله فقهی، روایی و تاریخی موجود در کتاب‌ها و مقالات، به دنبال پاسخ به این سؤال اصلی هستیم که نظریه جهاد ذبّی چیست و نسبت آن با فقه مقاومت چگونه است؟ بهمنظور پاسخ به این پرسش از روش تحلیل - اسنادی که از جمله روش‌های کیفی است. استفاده شده است. این روش که مبتنی بر مطالعه هدفمند و نظاممند منابع است، با محور جستجوی توصیفی و تفسیری تشکیل می‌شود، اما می‌توان با آن به تحلیل نیز دست زد و پرسش‌های چرایی را پاسخ داد و نوعی تبیین تفسیری ارائه کرد. یکی از گام‌های چرایی روش تحلیل اسنادی، تعیین و ارزیابی منابع است که بر چهار محور اصالت، اعتبار، نمایندگی و معنی صورت می‌گیرد. (باردن، ۱۳۷۳ ص ۳۴) در این مقاله تلاش شده است که از منابع دست اول مانند قرآن و روایات که در اصالت آن شکی نیست، استفاده شود. هم‌چنین منابع دست دوم از کتب فقهی، مقالات و بیانات نظریه‌پرداز و فقیهان مشهور که اصالت، اعتبار، نمایندگی و معنای آنها کمتر مورد تردید است، استفاده می‌شود.

۱. تبیین جهاد ذبّی

برای تبیین دقیق از جهاد ذبّی، چهار محور از بحث لازم است. اینکه ماهیت آن چیست؛ ادله آن کدام است؛ چه مصاديقی را در بر می‌گیرد و چه نسبتی با سایر اقسام جهاد دارد؟

۱-۱. ماهیت جهاد ذبّی

«جهد» در کتب لغت به معنای مشقت و فعل «جهد» جدیّت خرج دادن در کاری معنا شده است. (جوهری، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۴۶۰) در ادبیات اسلامی مفهوم و اصطلاح جهاد، فدا کردن جان، مال و عرض در راه تعالی اسلام و شعائر دینی است. (نجفی، ۱۴۱۳، ج ۲۱، ص ۳) ذبّ در لغت به معنای دفاع آمده است. در متون فقهی و روایی نیز ذبّ به معنای دفاع و ممانعت از آسیب و

زيان آمده است. چنان‌که در فرمایش امام حسین علیه السلام در روز عاشورا این معنا به وضوح قابل مشاهده است: «هَلْ مِنْ ذَابٍ يَذُوبُ عَنْ حَرَمِ رَسُولِ اللَّهِ». (حلی، ۶۱۴۰، ص ۷۹) و بلکه از ویژگی‌های امام این است که از دین خداوند محافظت می‌کند؛ «وَ الَّذَابُ عَنْ حَرَمِ اللَّهِ» (صدقه، ۱۳۷۶ش، ص ۶۷۷. خزار رازی، ۱۴۰۱ق، ص ۱۸۹) «الذب عن الاسلام» به معنی دفاع از اسلام است که متعلق آن فقط ساحت دین است، لذا اگر زمانی انسان بترسد از اینکه ساحت دین اسلام در خطر افتاده است، حال در هر منطقه‌ای باشد، بر اساس ادله، اگر تمکن دارد، جهاد بر او واجب است. (فاضل لنکرانی، ۱۳۹۸ [الف]، ص ۲۳) بنابراین جهاد ذبی نوعی جهاد دفاعی است که متعلق آن حفظ اساس دین است. هر جایی که دین با خطر تابودی مواجه شود - هر چند این خطر در قالب حمله نظامی نباشد - دفاع از آن واجب است.

تاریخ تشریع جهاد در اسلام به سال دوم هجرت پیامبر ﷺ به مدینه بر می‌گردد، سالی که ابوریحان بیرونی از آن به عنوان «سنہ الامر بالقتال» یاد می‌کند. تشریع جهاد به دلیل آزار و اذیت‌های بود که مشرکین به صورت جنگ بر پیامبر تحمل می‌کردند، لذا مسئله جهاد و قتال با مشرکین از سوی خداوند به عنوان یک واجب الهی بر پیامبر تشریع شد. (فاضل لنکرانی، ۱۴۰۱، ص ۴۰) شأن نزول آیه جهاد در صلح حدیثیه بوده است که می‌فرماید: «وَقَاتَلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَقاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعَذُّدو إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُ الْمُعْتَدِيْنَ» (بقره: ۱۹۰) و در راه خدا با آنان که به جنگ و دشمنی شما بر می‌خیزند جهاد کنید، لکن از حد خدا تجاوز نکنید که خدا متجاوزان را دوست ندارد.

مهمنترین عامل و ریشه اصلی جهاد در قرآن، مبارزه با فتنه در مقابل دین خداست. قرآن کریم در این رابطه می‌فرماید: «وَقَاتَلُوهُمْ حَتَّى لا تَكُونَ فِتْنَةً وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنْ اتَّهَمُوهُ فَلَا عُذْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ» (بقره: ۱۹۳)، با آنان بجنگید تا دیگر فتنه‌ای نباشد و دین مخصوص خدا شود، پس اگر دست برداشتند تجاوز جز بر ستمکاران روانیست.

برای فتنه معانی گوناگونی ذکر شده است. در قرآن کریم هر رفتاری که موجب ابتذال در نظام عمومی، انشقاق عقیدتی، انحراف فطری یا استیصال معنوی جامعه شود، به عنوان فتنه معرفی شده است. (همان، ۱۰۹) آیت الله جوادی آملی هم فتنه را به «ایجاد مانع بر سر راه فطرت الهی بشر» تعبیر کرده است و می‌فرماید: هدف اصلی جهاد، دفاع از مردم مظلوم و بی‌پناه مسلمان در برابر ستمکاران و سلطه آنان است؛ زیرا اینان مصدق اصلی آیه «يَصُدُونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ» (اعراف: ۴۵) هستند. (جوادی آملی، ۱۳۹۱، ص ۱۸۷)

۱-۲. ادله جهاد دینی

اگرچه جنگ و کشتار در اسلام مظہر قهر و غضب الهی است، اما در صورت بروز هجمه و خطر به اصل و اساس اسلام، فقها و عالمان دینی برای جلوگیری از نابودی نظام و جامعه اسلامی و همچنین حفظ کیان اسلام به دلیل‌های متعددی تمسک کردند که برخی از آنها مورد بحث و بررسی قرار خواهد گرفت.

۱-۲-۱. آیات قرآن

آیه اول: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يُلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلْيُجِدُوا فِي كُمْ غِلْظَةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ» (توبه: ۱۲۳)، ای اهل ایمان، با کافران از آنان که با شما نزدیک ترند شروع به جهاد کنید و باید کفار در شما درشتی و نیرومندی و قوت و پایداری حس کنند و بدانید که خدا همیشه با پرهیزکاران است.

این آیه شریفه یکی از قواعد مهم در بحث جهاد است که به جهت لزوم دفاع از ساحت دین به آن استدلال می‌شود. مرحوم محقق طبرسی ذیل این آیه آورده است: به توجه به این آیه بر اهل هر شهری که بر کیان اسلام هراس دارند، دفاع واجب است. (طبرسی، ۱۴۱۴، ج ۵، ص ۱۲۲)

آیه دوم: «وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنِ اتَّهَوْهُ فَلَا عُدُوانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ» (بقره: ۱۹۳)، با آنان بجنگید تا دیگر فتنه‌ای نباشد و دین مخصوص خدا شود پس اگر دست برداشتند تجاوز جز بر ستمکاران روا نیست.

آنچه از این آیه شریفه برداشت می‌شود آن است که هدف از جهاد در اسلام رفع فتنه و دفاع در مقابل کسانی است که می‌خواهند با ایجاد فتنه ساحت دین را به خطر بیندازند. لذا باید توجه داشت جهاد در اسلام برای کشورگشایی و خونریزی نیست، بلکه برای مقابله با انحراف جامعه مسلمین توسط فتنه‌گران است، ازین‌رو قرآن، فتنه را بزرگ‌تر از قتل می‌داند، لذا قبل از آنکه کیان اسلام به خطر بیفتند باید با آن، جهاد و مقابله کرد.

با توجه به آیه‌های مورد استناد و دیگر آیات قرآن، شکی نیست که این آیات وجوب در مقابله و دفاع با کسانی را می‌رساند که متعرض اساس دین شده باشند. شاید کسی بگوید از این دو آیه معنای جهاد ابتدایی فهمیده می‌شود، ولی باید توجه داشت جهاد ابتدایی، به نوعی جهاد دفاعی هم است؛ یعنی فقط یک جنگ در اسلام وجود دارد که همان جهاد دفاعی است و لذا تقسیم فقهی به دو نوع ابتدایی و دفاعی به جهت نوع هجوم دشمن است. (جوادی آملی، ۱۳۹۳، ص ۲۳-۲۵)

۱-۲-۲. روایات

یکی از روایاتی که بر وجود دفاع از کیان اسلام دلالت می‌کند و آیت الله فاضل به آن استناد می‌کند، روایت طبری است. طبری به نقل از ابی مخنف آورده است: حسین بن علی^{علیہ السلام} در منطقه «بیضه» که وارد شد، برای لشگریان خودی و لشگریان حُر خطبه‌ای ایراد کرد. ایشان بعد از توصیف خداوند، روایتی را از جدش رسول خدا^{علیہ السلام} نقل کردند: «أَمَّا بَعْدُ فَقَدْ عِلِّمْتُمْ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَدْ قَالَ فِي حَيَاةِ مَنْ رَأَى سُلْطَانًا جَائِرًا مُسْتَحْلِلًا لِحُرُمَاتِ اللَّهِ تَعَالَى لِعَهْدِ اللَّهِ مُخَالِفًا لِسُنْنَةِ رَسُولِ اللَّهِ يَعْمَلُ فِي عِبَادِ اللَّهِ بِالْأُثْمِ وَ الْعُدُوَانِ لَمْ يَعْيِزْ بِقُوَّلٍ وَ لَا فِعْلَ كَانَ حَقِيقًا عَلَى اللَّهِ أَنْ يَدْخُلَهُ مَدْخَلَهُ وَ قَدْ عَلِمْتُمْ أَنَّ هُؤُلَاءِ الْقَوْمُ قَدْ لَزِمُوا طَاغِيَّةً السَّيْطَانِ وَ تَوَلَّوْا عَنْ طَاغِيَّةِ الرَّحْمَنِ وَ أَظَهَرُوا الْفَسَادَ وَ عَطَّلُوا الْحُدُودَ وَ اسْتَأْثَرُوا بِالْفَقِيرِ وَ أَحْلَوْا حَرَامَ اللَّهِ وَ حَرَامُوا حَلَالَهُ؛ که هر کس سلطان ستمکاری را بییند که بر خلاف سنت‌های پیغمبر عمل می‌کند و حرام‌های الهی را زیر پا می‌گذارد و در میان بندگان به تجاوزکاری مشهور شده باشد، لازم است بر او اعتراض کند و گرنه خداوند او را در همان مکانی وارد می‌کند که شایسته آن است. امام در ادامه خطبه با معرفی بنی‌امیه به عنوان قومی که حلال‌های خدا را حرام و حرام را حلال کرده‌اند، می‌فرماید: وَ إِنِّي أَحَقُّ بِهَذَا الْأَمْرِ لِقَرَائِبِي مِنْ رَسُولِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ من سزاوارترین فردی هستم که به جهت قربت با پیامبر اسلام^{علیہ السلام} بر علیه آنان اعتراض و قیام کنم» (طبری، ۱۳۸۷، ج. ۵، ص. ۴۰۳).

با توجه به اینکه در روایت، عبارت (من رأی) آمده است. من موصول، دلالت بر عموم دارد، لذا از روایت چنین استفاده می‌شود بر هر مسلمانی لازم و واجب است مقابله با کسی که در صدد تغییر دین خدا باشد. همچنین بنابر قیاس اولویت می‌توان ادعا کرد که اگر کفار در صدد نابودی دین اسلام باشند، دفاع از ساحت دین و مسلمانان لازم و واجب است. (فضل لنکرانی، ۱۳۹۴، ص. ۱۶)

۱-۲-۳. عقل

بنابر حکم عقلی، دفاع از دین و سرزمین‌های اسلامی لازم و واجب است و همه مسلمانان بر چنین حکمی اجماع دارند و لذا این حکم از ضروریات دین اسلام است و همه مسلمان اعم از شیعه و سنی بر آن اتفاقی نظر دارند. (فضل لنکرانی، ۱۳۹۸، [الف]، ص. ۲۴)

۴-۱. قیام امام حسین^{علیہ السلام}

یکی از مهمترین ادله‌ای که آیت الله فاضل برای جهاد ذبی به آن استناد می‌کند، قیام امام حسین^{علیہ السلام} است. برای تقریر بیان ایشان لازم است در ابتدا دو مسأله را بررسی کنیم. ایشان

معتقد است ماهیت قیام امام حسین علیه السلام، جهاد برای دفاع از کیان اسلام بوده است و اینکه گفته می‌شود هدف اصلی قیام، امری به معروف و نهی از منکر بوده درست نیست، زیرا تحقق امری به معروف و نهی از منکر دو شرط اساسی دارد:

۱. احتمال تأثیر آن عمل وجود داشته باشد، بنابراین اگر امری به معروف و نهی از منکر در کسی اثر نداشته باشد، اقدام به آن بر کسی واجب نیست. مؤید این مطلب، نظر بسیاری از علمای سلف شیعه همچون مرحوم علامه حلی در کتاب تحریر (حلی، ۱۴۲۰، ج ۲، ص ۲۴۱)، شهید اول در دروس (عاملي، ۱۴۱۷، ج ۲، ص ۴۷)، شهید ثانی در مسالک (عاملي، ۱۴۲۵، ج ۳، ص ۱۰۲) است. دلیل این امر روایت‌های متعددی است که از لسان معصومین علیهم السلام صادر شده است. مرحوم شیخ حر عاملی در روایت صحیح السندي از حضرات معصومین علیهم السلام آورده است: «هر کس پادشاه ستمنگری را امری به معروف و نهی از منکر کند و دچار گرفتاری گردد، پاداشی بر عمل آن نخواهد بود» (حر عاملي، ۱۴۱۶، ج ۱۶، ص ۱۲۷).

۲. شرط دیگر وجود امری به معروف و نهی از منکر، در امان بودن فرد از ضرر و زیان مالی، جانی و حیاتی است از این رو در صورت وجود خطر برای انسان بنابر آنچه در متون فقهی آمده است، امر به معروف و نهی از منکر وجود نخواهد داشت (فضل لنکرانی، ۱۴۳۰، ص ۵۲). چنان‌که امام رضا علیه السلام در روایتی فرمودند: «امری به معروف و نهی از منکر در صورتی واجب است که ممکن باشد و ترسی بر جان وجود نداشته باشد» (صدق، ۱۳۷۷، ج ۲، ص ۱۲۱).

با توجه به تقریر بالا می‌توان دریافت که هدف از قیام حضرت، حفظ و تداوم اسلام از فتنه‌ها و بدعت‌ها بوده است و محدود کردن آن در یک مسأله فقهی مانند امری به معروف و نهی از منکر، منطقی به نظر نمی‌رسد. البته شایان ذکر است مقصود امام از بیان خود که فرمودند: «می‌خواهم امری به معروف و نهی از منکر نمایم» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۴۴، ص ۳۲۹) فقهی و جزئی نیست، بلکه مقصود از آن اصل دین است؛ زیرا هیچ معروفی مهمتر از نجات احیای دین نیست و هیچ منکری هم بالاتر از تخریب و نابودی آن نمی‌باشد. (فضل لنکرانی، ۱۳۹۴، ص ۱۰-۷)

مطلوب دیگر اینکه حضرت به اختیار خودشان خانواده و بچه‌های خود را در این قیام همراه کردند. اگر مسأله فقط امری به معروف و نهی از منکر بود، نیاز به همراه کردن خانواده و بچه‌ها نبود. لذا همراه کردن خانواده و بچه‌ها نشان از این است که از نظر حضرت، دفاع از کیان اسلام بر همه افراد، حتی زنان و بچه‌ها، بزرگ و کوچک لازم بوده است و حضرت تمام اهل و عیال را به مقابله با حکومت جور همراه کردند.

۱-۲-۵. احکام شهدای جهاد ذبی در اسلام

یکی دیگر از ادله فقهی جهاد ذبی بحث مربوط به حکم شرعی شهدای جهاد در اسلام است. (فاضل لنگرانی، ۱۳۹۸، ص ۲۷-۳۰) آیت الله لنگرانی با استناد به روایت ابان بن تغلب از امام صادق علیه السلام، آورده است: چنانچه دشمنان شهرهای مسلمانان را مورد حمله قرار دهند و مسلمانان در دفاع از شهرهای خود کشته شوند تا کیان و اساس اسلام باقی بماند، افراد کشته شده در حکم کسی است که فی سبیل الله به شهادت رسیده و غسل او واجب نیست، اگرچه کشته شدن او در حال جنگ و جهاد نباشد، چراکه کار او دفاع از اصل و اساس اسلام محسوب می‌شود. دلیل مطلب فوق صحیحه و حسنہ ابان است. (کلینی، ۱۴۰۱، ج ۳، ص ۲۱۰)

۱-۳. مصادیق جهاد ذبی در تاریخ اسلام و دوران معاصر

۱-۳-۱. قیام امام حسین علیه السلام

آنچه معروف و مشهور است آن است حضرت سیدالشهداء علیه السلام به دلیل امر به معروف و نهی از منکر، مقابل حکومت فاسد بیزید راهی کربلا شد. با عنایت به آنچه در تبیین جهاد ذبی مطرح شد به روشنی می‌توان دریافت که انگیزه و هدف والای حضرت سیدالشهداء علیه السلام بوده است و نمی‌توان آن را بر مدار امر به معروف و نهی از منکر تفسیر کرد، اگرچه امر به معروف و نهی از منکر می‌تواند به عنوان بخشی از علت اصلی یا داعی هدف مهمتر که جهاد ذبی باشد.

ممکن است این سؤال مطرح شود که شخص امام، مصدر تشريع است و عمل صادر شده از امام که در فقه به فعل امام مشهور است بر بی اعتبار بودن شرایط امر به معروف و نهی از منکر دلالت دارد.

پاسخ سؤال مطرح شده روشن است مواردی که به عنوان شرایط امر به معروف و نهی از منکر گفته شد از سخنان امام باقر و امام صادق علیهم السلام گرفته شده است و آن بزرگواران از چنین شرایطی برای قیام با خبر بوده‌اند. (فاضل لنگرانی، ۱۳۹۸، [ب]، بیست و چهارمین نشست مرکز تخصصی مرکز تفسیر)

۱-۳-۲. نهضت امام خمینی

نهضت و حرکت امام خمینی هم درواقع دفاع از کیان اسلامی بود. به این صورت که امام با علم به اینکه حرکت او مقابل رژیم پهلوی برای او خانواده‌اش با خطراتی مواجه است پا در این عرصه گذاشت. زمانی که از طرف رژیم پهلوی حکومت نظامی اعلام شد، معنایش این است در

ساعت منع تردد هر کس به خیابان‌ها باید کشته خواهد شد؛ این موضوع از امام سؤال شد که تکلیف مردم چیست، امام ابتدا دو رکعت نماز خوانند و سپس فرمودند: «مردم در خیابان‌ها بمانند و به منازل شان نروند». (الویری، ۱۳۸۱، ج. ۳، ص ۲۴۲) تصمیم امام برای بسیاری که ایشان را حمایت کردند غیرممکن بود، لذا آیت‌الله طالقانی در تماسی با امام متذکر شد: «اگر خون مردم ریخته شود، نمی‌توانیم پاسخ‌گو باشیم، زیرا رژیم قصد قتل عام و کشتار را دارد» آیت‌الله طالقانی بر نظر خود اصرار کردند که امام فرمودند: «اگر این تکلیف الهی باشد، شما چه می‌گوید» که آیت‌الله طالقانی با این جمله سکوت کردند. (دانش منفرد، ۱۳۷۴، ص ۸۲)

باید توجه داشت بر اساس مبانی اسلامی، نمی‌توان بدون دلیل مردم را به قیام دعوت کرد در صورتی که مسأله جان و خون آنها در میان باشد، ولی بر اساس جهاد ذبی که دفاع از کیان اسلام است بر همه واجب است که با حکومت جور مقابله کنند و لو اینکه مسأله جان و خون در میان باشد.

۳-۳-۱. مسأله مبارزه با رژیم صهیونیستی

مسأله مبارزه ایران با رژیم صهیونیستی سؤال بسیاری از مردم است که چرا ایران باید هزینه اشغال فلسطین را پردازد؟ در این پژوهش قصد ما پاسخ‌گویی به این مسائل با رویکرد فقهی است که در این مورد بخشی از خاک اسلام که از قضا مکان مهمی مانند مسجدالقصی - که قبله اول مسلمانان است و دیگر مکان‌ها - توسط رژیم صهیونیستی مورد تجاوز و اشغال قرار گرفته است، لذا عنوان جهاد ذبی در اینجا صادق است و مسلمانان از هرکجا که باشند موظف‌اند در مقابل این رژیم بایستند و این تها مربوط به خود مردم فلسطین نیست. از همین رو امام خمینی فلسطین را پاره تن جهان اسلام نامیدند و آخرین جمعه ماه رمضان را به این سرزمین اختصاص دادند و بر همه لازم دانستند برای مبارزه با این رژیم از هیچ کمکی دریغ نکنند. (فاضل لنکرانی، ۱۳۹۸ [الف]، ص ۷)

۴-۳-۱. مواجهه جمهوری اسلامی ایران با داعش

یکی دیگر از مواردی که به تبیین جایگاه جهاد ذبی در فقه مقاومت کمک می‌کند، مقابله جمهوری اسلامی ایران با داعش است. برخی در داخل کشور مدام می‌گفتند چرا ایران باید در کشور عراق و سوریه مقابله داعش بجنگند؛ به عبارت دیگر داعش مسأله‌ای است که در یک کشوری اتفاق افتاده و ارتباطی به ایران ندارد. در پاسخ می‌توان گفت داعش تهدید علیه دو

کشور نبود، نوع تفکر و خشونت‌های آنان به نحوی بود که کیان اسلام را به خطر انداخته بود، به همین جهت، رزمندگان ایران برای دفاع از کیان اسلام راهی سوریه شدند و در دفاع از حرم حضرت زینب علیها السلام به شهادت رسیدند. از این‌رو مرجعیت دینی فتوای جهاد علیه داعش را صادر کرد و شیعه و سنی را برای مبارزه علیه این گروه تکفیری و تروریستی فرا خواندند. (فضل لنکرانی، ۱۳۹۸ [ب]، بیست و چهارمین نشست مرکز تخصصی تفسیر)

۴-۱. نسبت‌سننجی جهاد ذبی با گونه‌های دیگر جهاد

با توجه به نظر مشهور فقها در تقسیم جهاد به ابتدایی و دفاعی، نظریه جهاد ذبی در واقع نوع سومی از جهاد است که با دو نوع دیگر (ابتدایی و دفاعی) دارای تفاوت‌هایی است که در ذیل به بررسی آنها خواهیم پرداخت:

۴-۱-۱. وجه افتراق با جهاد دفاعی

۱. متعلق جهاد ذبی فقط ساحت دین است، به این معنا که آنچه در شرایط جهاد دفاعی آمده این است که جان، مال و عرض انسان در جامعه اسلامی مورد تعرض قرار بگیرد، ولی در جهاد ذبی، محور، فقط ساحت دین است.

۲. جهاد ذبی مختص به یک منطقه نیست، بلکه مربوط به کل جهان اسلام است؛ یعنی اگر زمانی انسان خوف داشته باشد که دین در کشور خودش یا کشور دیگری در خطر باشد؛ - مانند: فلسطین، عراق، سوریه و یمن، - واجب است از کیان اسلام دفاع کند. (فضل لنکرانی، ۱۴۰۱، ص ۱۹)

۴-۱-۲. وجه افتراق با جهاد ابتدایی

۱. نظر مشهور فقها این است که جهاد ابتدایی در زمان حضور حضرات معصومین علیهم السلام تحقق خواهد گرفت و منوط به إذن امام معصوم است، ولی جهاد ذبی در زمان غیبت واجب شرعی است و نیاز به إذن و حضور امام معصوم علیهم السلام نیست؛

۲. غایت جهاد ابتدایی گسترش به جهت مسلمان شدن کفار است، ولی هدف از جهاد ذبی دفاع از کیان و هویت اسلامی است؛

۳. به دلیل واجب بودن جهاد ذبی، إذن و اجازه والدین در جهاد ذبی بی‌اعتبار است و در صورت منع والدین فرد می‌تواند دستور آنها را نادیده بگیرد؛

۴. جهاد ذبی واجب عینی است؛ یعنی بر همه مکلفان واجب است؛ مانند: نماز، روزه،

زکات؛ برخلاف جهاد ابتدایی که واجب کفایی است، یعنی با انجام دادن برخی از مکلفان، از گردن باقی افراد ساقط می‌گردد. (فاضل لنکرانی، ۱۳۹۴، ص ۱۱۳)

۲. تبیین فقه مقاومت

۲-۱. مفهوم‌شناسی مقاومت

واژه «مقاومت»^۱ مصدر باب مفاعل، گرفته شده از فعل ثلاثی مجرد «قام» به معنای به پا خواستن، برخاستن و پایدار ماندن است و از آنجاکه بر وزن مفاعله است و در علم صرف، مشارکت، معنی غالبي اين باب مى‌باشد (طباطبائي، ۱۳۸۶، ص ۱۷۴)، معنای آن مشارکت دسته جمعي، گروهي يا تشکيل جبهه‌اي برای دنبال نمودن يك هدف خاص و ايستادگي در مقابل يك جبهه يا گروه ديگر مى‌باشد. مقاومت در اصطلاح، مفهومي پويا و رهایي بخش در مقابل هژموني غرب است که مبانی آن از کتاب و سنت پیامبر اسلام ﷺ استخراج می‌شود. از اين جهت با پیروزی انقلاب اسلامي ايران، پارادایم مقاومت به عنوان يك راهبرد در عرصه‌های مختلف سياسي، اقتصادي، نظامي و امنيتي قرار گرفت. (مهديپور، ۱۳۸۹، ص ۵۴۳)

۲-۲. موضوع‌شناسی فقه مقاومت

فقه مقاومت مجموعه وسیعی از مسائل فقهی را تشکیل می‌دهد که زیربنای آن «حفظ احکام و کیان اسلامی» است. بایسته‌های فقه مقاومت شامل تمامی احکام و قواعدی است که - در حوزه‌های فردی، اجتماعی، سیاسی، امنیتی، فرهنگی - هنری و حوزه‌های ديگر - اسلام در تنظیم معاش زندگی دنيوي و اخريو جامعه مسلمین ارائه کرده است. از اين جهت اگر هر کدام از اين امور با خطر از سوی دشمنان مواجه شود، دفاع بر مسلمانان واجب است. (جزائری؛ ۱۳۹۸)

۲-۳. گستره فقه مقاومت

به صورت کلي فقه مقاومت پاسخ‌گوي مسائل مهم و گسترده‌اي حول بحث مقاومت و دفاع از کیان اسلام است که امروزه در محافل حوزوي و دانشگاهي مطرح است، مواردي چون، مشروع بودن مقاومت مسلحane، وجوب عيني بودن يا نبودن آن، انواع مقاومت و مسائل ديگري که به نوعی با موضوع مقاومت ارتباط دارد. (آصفی؛ ۱۳۸۸، ص ۲۱) از منظر رهبر معظم انقلاب اسلامي، اندیشه

1. *Resistance.*

مقاومت بزرگترین سلاح یک ملت است که می‌تواند در مسائل اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و نظامی ما را به بازدارندگی برساند. (خامنه‌ای، بیانات در اجتماع عظیم مردمی، ۱۳۹۸/۰۳/۱۴) به همین جهت آیت‌الله محمدجواد فاضل لنگرانی دایره فقه مقاومت را بسیار گسترده‌تر از بحث جهاد و مباحث نظامی می‌دانند. ازین‌رو مبحث جهاد شامل بخشی از فقه مقاومت است که در ادامه به تبیین بخشی از مباحث فقه مقاومت از دیدگاه ایشان پرداخته خواهد شد.

۴-۲. مصادیق فقه مقاومت

عمده‌ترین مصادیق و محورهای فقه مقاومت بر عدم سازش و اطاعت از نظام سلطه، حفظ استقلال و عدم اتکا به دشمن در سه عرصه سیاست، اقتصاد و فرهنگ استوار است. البته در کنار این سه عامل، بهره‌مندی از نیروی نظامی و تقویت آن نیز، عامل غیرقابل انکار در حوزه فقه مقاومت است.

۱-۴-۲. سیاسی

۱-۱-۲. حرمت ولایت‌پذیری از کافر

در فقه اسلام به طور کلی و مطلق، اظهار محبت نسبت به کفار در همه مراتب آن حرام است، إلا آنجا که شرع مقدس آن را با دلیل خاصی از عموم این قاعده خارج کرده باشد. مجموع آیاتی که از آنها به «اتخاذالكافرین ولیا» آمده است به همین مطلب اشاره دارد، قرآن کریم در این رابطه می‌فرماید: **(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوّي وَ عَدُوّكُمْ أَوْلَيَاءٍ تُلْقُونَ إِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَ قَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ)** (متحنه: ۱)، ای کسانی که به خدا ایمان آورده‌اید، هرگز نباید کافران را که دشمن من و شمایند یاران خود برگرفته و طرح دوستی با آنها افکنید، در صورتی که آنان به کتابی که بر شما آمد، یعنی قرآن حق سخت کافر شدند.

نکته مشترک در این آیه و دیگر آیات که حدوداً پانزده مورد است، بحث ولایت است که در این آیات یا به شکل دلالت مطابقی یا تضمنی یا التزامی به موذت و محبت معنا می‌شود. (اعرافی؛ ۱۳۹۸، درس خارج فقه روابط اجتماعی) به همین جهت اصل اولی در روابط با کفار، حرام بودن ابراز محبت نسبت به آنهاست. البته با توجه به معانی کفار به حری، معاهد و ذمی، در روابط بین‌الملل احکام هرکدام از اینها در فقه روابط بین‌الملل و شرع مقدس متفاوت است و اینجا مجال توضیح آنها نیست.

۲-۴-۱-۲. حرمت تقدم کافر بر مسلمان

یکی از قواعد فقهی مهم و مشهور نزد فقهای اسلام قاعدة «نفی سبیل» است. اجماع «محصل و قطعی» برخی از فقیهان و اصولیان در مورد این قاعدة و حضور آن در کتب فقهای شیعه و اهل سنت، حاکی از مبانی محکم این قاعدة دارد. (علیدوست، ۱۳۸۳، ص ۲۳۱-۲۲۲) گویاترین سند برای این قاعدة آیه قرآن است که می‌فرماید: **﴿لَئِنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا﴾** (نساء: ۱۴۱) مفاد این قاعدة این است که خداوند متعال در تشریع احکام اسلامی، حکمی که موجب تسلط کافران بر جامعه مسلمانان باشد را جعل نکرده است، لذا اگر مطابق این اصل، یک حکم غیرالهی، موجبات تسلط بر مسلمانان را به عینیت برسانند، افراد مسلمان جامعه باید مقاومت کنند تا خود را از زیر سلطه رهایی بخشنند؛ البته قاعدة نفی سبیل از طریق روایت، عقل و اجماع فقیهان نیز قابل بحث و اثبات است که در این مقاله مجال پرداختن به همه آنها نیست.

۲-۴-۲. فرهنگی

۲-۴-۲-۱. مقاومت برای حفظ دین

یکی از مباحث فقه مقاومت، مقابله با بدعت‌ها، مذاهب باطل و کتب ضاله است که مجموع اینها برای حفظ دین است. دلیل ایستادگی مقابله اینها آن است که امام باقر و امام صادق علیهم السلام در روایتی فرمودند: «**كُلُّ بَدْعَةٍ ضَلَالٌ وَكُلُّ ضَلَالٌ سَبِيلٌهَا إِلَى النَّارِ**» (بحرانی، ۱۴۰۵، ج ۱۰، ص ۱۸۱) «کُلُّ بَدْعَهٍ ضَلَالٌ» افاده عموم را می‌رساند و شامل هر نوع بدعتی می‌شود، لذا مقابله با اینها که به نوعی تغییر مفاهیم دینی و ارزشی جامعه را هدف گرفته‌اند از مصادیق مقاومت برای حفظ دین است که با توجه به واقعیت‌های موجود، هدف اصلی و محوری دشمنان روی این بحث است؛ چراکه یک جنگ نرم محسوب می‌شود و مؤثرتر و کم‌هزینه‌تر از جنگ‌های نظامی است.

۲-۴-۲-۲. دشمن‌شناسی

از موارد مهم فقه مقاومت، لزوم دشمن‌شناسی، رصد کردن دقیق توطئه‌ها، شناخت جبهه‌بندی‌ها و صفات‌آرایی‌های دشمنان مقابله دین و مذهب است. مصدق دشمن در عصر حاضر، سردمداران نظام سلطه می‌باشد که در قرآن کریم با عنوان «ائمه کفر» (توبه: ۱۲) از آنان یاد شده است. آنچه در متون فقهی به عنوان مشخصه‌های دشمنان جامعه اسلامی بیان شده، اختصاصی به عصر نبی مکرم اسلام علیهم السلام ندارد. در واقع آنچه در قرآن کریم بیان شده است و

احياناً بر مشرکان و کفار آن عصر قابل تطبیق بوده، به معنای انحصار مصادیق دشمن به دشمنان عصر نبی مکرم اسلام ﷺ نخواهد بود. نظام سلطه همواره در تلاش برای از بین بردن و نابودی اسلام واقعی، سیاست و نظام سیاسی برآمده از آن است. چنانکه این مطلب در اندیشه دفاعی رهبر معظم انقلاب نیز مورد اشاره قرار گرفته است: ذات نظام سلطه اقتضا می کند که با نظامی مثل نظام جمهوری اسلامی دشمن باشد؛ منافعشان ۱۸۰ درجه با یکدیگر اختلاف دارد. نظام سلطه اهل خیانت است، اهل جنگ افروزی است، اهل ایجاد و سازماندهی گروههای ترویست است، اهل سرکوب کردن گروههای آزادی خواه است، اهل فشار آوردن بر مظلومان - مثل فلسطین و امثال فلسطین - است؛ این طبیعت نظام سلطه است. (بيانات در سالگرد ارتحال امام خمینی، ۱۴/۳/۱۳۹۵)

از دیدگاه قرآن کریم دشمنان و شیاطین از سهراه برای مقابله با مؤمنان وارد می شوند: ۱. ایجاد تردید و حیرانی^۱؛ ۲. ایجاد اختلاف بین مؤمنان^۲؛ ۳. جنگ روانی^۳. این موارد باهدف ضربه زدن به جامعه اسلامی صورت می گیرد تا با القاء یأس و نامیدی در مردم بتوانند آحاد مردم جامعه را از دستورهای الهی و اولیاء الله بازدارند و به مقاصد استعماری و سلطه خود برسند. بنابراین مجهر شدن به قدرت ایمان و رصد لحظه به لحظه دشمنان، نمادی از مقاومت و پایایی برای حفظ جامعه اسلامی از توطئه هاست. (فضل لنکرانی، پیست و چهارمین نشست تخصصی تفسیر و علوم قرآن، ۱۳۹۸)

۳-۴-۲. بحث تقيه

تقيه یکی از موضوعات مهم در فقه شیعه است. از این جهت تقيه به موضوع فقه مقاومت مرتبط است که برای حفظ شیعه در مقابل ضرر جانی یا مالی از جانب شارع وضع شده است و این خود نوعی مقاومت به شمار می آید. از سخنان لغتشناسان چنین برداشت می شود که واژه تقيه، حفظ، حراست و دفاع از چیزی در برابر چیز دیگر است، تا از نابودی یا آسیب در امان بماند. (جوهری، ۱۹۹۰، ص ۲۵۲۸) آنچه از سخن لغتشناسان برداشت می شود آن است که در مفهوم تقيه «حفظ، صیانت، ستر و دفاع» نهفته است. تقيه مورد اتفاق فقیهان شیعه است، ولی در بین اهل سنت اختلاف است و برخی آن را جایز نمی دانند، اما برخی از بزرگان اهل

-
۱. «مَنْ شَرَّ الْوَمْوَاسِ الْحَنَّاسِ * الَّذِي يُؤْمِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ» (ناس: ۴-۵).
 ۲. «إِنَّمَا يُرِيدُ السَّيِّطَانُ أَنْ يُوقِعَ يَنْتَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَعْضَاءَ فِي الْحَمْرَ وَالْمَسِيرِ وَيَصُدُّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ» (انعام: ۹۱).
 ۳. «يَعِدُهُمْ وَيَنْتَهُمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا» (نساء: ۱۲۰).

سنت آن را جایز می‌دانند؛ سرخسی از بزرگان اهل سنت نوشته است: «التقیة أن يقى نفسه من العقوبة بما يظهره، وإن كان يضم خلافه، وقد كان بعض الناس يأبى ذلك ويقول: إنّه من النفاق، وال الصحيح أنّ ذلك جائز...». (سرخسی، ۱۹۹۳، ج ۲۷، ص ۲۲۲)

بنابراین می‌توان گفت تقیه یک راهبرد است در شرایطی که ظلم حاکم، جان، مال، آبروی خود و برادران دینی را حفظ کند، چنان‌که امام موسی بن جعفر علیه السلام فرمودند: «استعمال التقیة لصيانت الدين والاخوان.» (مجلسی، ۱۹۸۳، ج ۷۲، ص ۴۱۵)

۳-۴-۲. نظامی

از محورهای بسیار مهم فقه مقاومت تجهیز مسلمانان به سلاح‌های نظامی است. آیه ۶۰ سوره انفال در این باره می‌فرماید: «وَأَعْدُوا لَهُم مَا أَسْتَطَعْنَا مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْحَيْلِ ثُرَّهُبُونَ بِهِ عَدُوًّا اللَّهُ وَعَدُوَّكُمْ».

معنی «ترهبون به» همان چیزی است که در ادبیات سیاسی امروز به آن «قدرت بازدارندگی» می‌گویند. (خامنه‌ای، بیانات در دانشگاه افسری ۱۳۹۶/۲/۲۰)؛ یعنی در مسائل نظامی باید به نقطه‌ای برسیم که این نقطه بازدارنده باشد، یعنی بتواند جوری خود را نشان بدهد که دشمن را از تعرض به ملت ایران در همه زمینه‌ها منصرف کند. (خامنه‌ای، بیانات در اجتماع مردمی، ۱۳۹۸/۳/۱۴)

۴-۴-۲. اقتصادی (اقتصاد مقاومتی)

یکی از موفق‌ترین مکاتب به صورت عام و همه جانبه، مکتب اسلام است که همواره توانسته است مردم و جامعه را از سخت‌ترین مشکلات تاریخی، سیاسی، اقتصادی و... عبور دهد. ازان‌جاکه وجود اقتصاد و مسائل مرتبط با آن در بیانی جامعه بشری نقش بهسازی دارد، به‌طوری که اگر مسائل اقتصادی در یک جامعه از وضعیت عادلانه و سالمی برخوردار باشد، می‌توان گفت به سلامت دیگر بخش‌های جامعه نیز منجر می‌شود. در مسئله اقتصاد مقاومتی و نسبت آن با دین دو نکته مقوم این بحث است: اول اینکه مسئولان باید طوری برنامه‌ریزی کنند که کشور از هر جهت به خود کفایی برسد؛ دوم آنکه در تکانه‌های اقتصادی و تحریم‌ها بتواند مقاومت کند. در حال حاضر تکانه‌های شدید اقتصادی، بسیاری از کشورهای دنیا را در سرشاری سقوط قرار داده است و اقتصاد مبتنی بر نظام سرمایه‌داری (لیبرال) نیز موفق به پاسخ‌گویی نیازهای اساسی نبوده است، به‌طوری که تولید کالاها به شکل بیمارگونه‌ای به سمت مصرف‌گرایی محض پیش رفته است که موجب اتلاف سرمایه‌های جوامع انسانی را فراهم آورده است. اقتصاد مقاومتی از آن جهت که در

رویارویی و تقابل با نظام اقتصاد سرمایه‌داری و اقتصاد وابسته و مصرف کننده قرار می‌گیرد، می‌تواند گزینه مناسبی برای از بین بردن این بحران‌ها باشد. با این حال، اقتصاد مقاومتی زمانی به سرانجام می‌رسد که یک کشور در جمیع امور متکی به خودش باشد و هیچ نیازی به اجناس و تولیدات خارجی نداشته باشد. (فضل لنکرانی، ۱۳۹۴، ص ۲۵)

روایت زیر یک روایت بسیار خوب از امیرالمؤمنین علیه السلام است که امام صادق علیه السلام فرموده است: «إن أمير المؤمنين علیه السلام كان يقول لا تزال هذه الأمة بخیرٍ ما لم يلبسو لباس العجم و يطعموا اطعمة العجم» (برقی، ج ۲، ص ۴۱۰) امت اسلامی در مسیر پیشرفت قرار دارد مدامی که از لباس و طعام عجم (یعنی کفر) استفاده نکند.

نتیجه‌گیری

مقاله حاضر در صدد پاسخ به این سؤال بود که نظریه ذبی چیست و نسبت آن با فقه مقاومت از دیدگاه آیت‌الله محمدجواد فاضل لنکرانی به چه نحوی است؟ با توجه به ابعاد مختلف فقه مقاومت که شامل مباحث اعتقادی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و... می‌شود، مسأله جهاد و به صورت اخص جهاد ذبی ذیل مبحث فقه مقاومت قرار می‌گیرد. آنچه در مسأله موضوع‌شناسی فقه مقاومت مورد بحث قرار گرفت آن بود که زیر بنای فقه مقاومت دفاع از کیان اسلامی است. یکی از بایسته‌های فقه مقاومت در حوزه نظامی و امنیتی، مسأله جهاد و مبارزه با دشمنانی است که به مرزهای سرزمین‌های اسلامی هجوم برده و آن را مورد تعرض قرار داده یا بخشی از آن را مانند کشور فلسطین غصب کرده‌اند. لکن در مسأله جهاد ذبی بحث یک کشور یا مرزهای ملی مطرح نیست، بلکه بر همه مسلمانان واجب است برای دفاع از کیان اسلام وارد صحنه نبرد شوند و نگذارند حیثیت اسلام و مرزهای اسلامی هتک شود. بنابراین تفاوت مبنای جهاد ذبی نسبت به جهاد ابتدایی و دفاعی آن است که متعلق این نوع جهاد ضرر نفسی یا مالی نیست، بلکه متعلق آن کیان اسلام است. از این جهت نظریه جهاد ذبی از بایسته‌ها و مصاديق فقه مقاومت است. سزاوار است با توجه به تأکیدات رهبر معظم انقلاب و آیت‌الله محمد جواد فاضل لنکرانی بحث فقه مقاومت با توجه به شرایط منطقه و تغییر فضای بین‌الملل از یک قطبی به چند قطبی، به عنوان نظریه‌ای رهایی‌بخش در مقابل سلطه فرهنگی و اقتصادی غرب در مباحث حوزه‌ی پرنگتر شود و حوزه‌های علمیه و اساتید محترم، به تبیین هر چه بیشتر فقه مقاومت پردازند.

فهرست منابع

- قرآن کریم.
۱. آصفی، محمد Mehdi (۱۳۸۸). «مبانی فقهی مقاومت مسلحانه». ترجمه محمد غروی نایینی، مجله اندیشه تقریب، سال پنجم، شماره نوزده، ص ۳۲-۲۱.
۲. ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۷۱ش). الأمالی. چ ششم، تهران: کتاب چی.
۳. اعرافی، علیرضا (۱۳۹۸). درس خارج فقه روابط اجتماعی.
۴. الوری، مرتضی (۱۳۸۱). پا به پای آفتاب. تهران: نشر پنجره.
۵. باردن، لورنس (۱۳۷۳). تحلیل محتوا. ترجمه مليحه یمنی سرخابی و محمد آشتیانی، تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
۶. بحرانی، یوسف بن احمد (۱۴۰۵). الحدائق الناظرہ فی احکام عترة الطاھرہ. قم: انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین.
۷. برقی، احمد بن محدثین خالد (۱۳۷۱ق). المحاسن. قم: انتشارات دارالکتب الإسلامية.
۸. جوادی آملی، عبدالله (۱۳۹۱). روابط بین الملل در اسلام. قم: انتشارات اسراء.
۹. ————— (۱۳۹۳). حماسه و عرفان. قم: انتشارات اسراء.
۱۰. جوهری، اسماعیل بن حماد (۱۴۰۷ق). الصحاح تاج اللغة و صحاح العربیه. بیروت، دارالعلم الملاین.
۱۱. ————— (۱۹۹۰ق). الصحاح فی اللغة. بیروت: انتشارات دار ابن کثیر.
۱۲. حرعاملی، محمد بن حسین (۱۴۲۴ق). وسائل الشیعه. قم: موسسه آل البیت للإحياء التراث.
۱۳. حلی، حسن بن یوسف (۱۴۰۶ق). نهاية الاحکام فی معرفة الاحکام. بیروت: انتشارات دارالاوضاء.
۱۴. حلی، حسن بن یوسف (۱۴۲۰ق). تحریر الأحكام الشریعیه علی مذهب الإمامیه. قم: موسسه امام صادق علیه السلام.
۱۵. حلی (ابن نما)، جعفر بن محمد (۱۴۰۶ق). مثیر الأحزان. چ سوم، قم: مدرسه امام مهدی علیه السلام.
۱۶. دانش منفرد، علی (۱۳۷۴). کتاب خاطرات. تدوین: رضا سلطانی، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
۱۷. زاهدی تیر، اصغر و امین ناجی، محمد هادی (۱۳۹۸). «بررسی مفهوم مقاومت با رویکرد اجتماعی در آیات قرآن». نشریه علمی مطالعات تفسیری، سال دهم، شماره ۳۸، ص ۲۲۶-۲۲۱.
۱۸. سرخسی، محمد بن احمد (۱۹۹۳ق). المسوط. بیروت: انتشارات دارالمعرفه.
۱۹. شریعتمدار جزائری، نورالدین (۱۳۹۸). گفتگوی اختصاصی با شبکه اجتهاد، مبحث فقه مقاومت.
۲۰. صدقی، محمد بن علی (۱۳۷۷ق). عيون اخبار الرضا علیه السلام. قم: دارالعلم.
۲۱. طباطبائی، محمدرضا (۱۳۸۶ق). صرف ساده. قم: موسسه انتشارات دارالعلم.
۲۲. طبرسی، فضل بن حسن (۱۴۱۴ق). مجمع البیان فی تفسیر القرآن. بیروت: دارالفکر.
۲۳. طبری، محمد بن جریر (۱۳۸۷ق). تاریخ الامم والملوک (تاریخ طبری). بیروت: افست از روی چاپ قاهره.

۲۴. عاملی، زیدالدین بن علی (۶۶۶). مسالک الإفهام الى تقييح شرائع الإسلام. قم: موسسه نشر اسلامی.
۲۵. عاملی، محمدين مکی (۱۴۱۷ق). الدروس الشرعیه فی فقه الإمامیه. قم: موسسه نشر اسلامی.
۲۶. علیدوست، ابوالقاسم (۱۳۸۳). قاعده نفی سبیل. مقالات و برسی‌ها، دفتر ۷۶ (۳) فقه.
۲۷. فاضل لنکرانی، محمد (۱۴۳۰ق). تفصیل الشریعه فی تحریر الوسیله، کتاب امر به معروف و نهی از منکر. قم: مرکز فقهی ائمه اطهار علیهم السلام.
۲۸. فاضل لنکرانی، محمدجواد (۱۴۰۱). مشروعیت جهاد ابتدائی در قرآن. قم: انتشارات مرکز فقهی ائمه اطهار علیهم السلام.
۲۹. ————— (۱۳۹۸). [الف] جهاد ذبی (دفاع از کیان اسلام). قم: انتشارات مرکز فقهی ائمه اطهار علیهم السلام.
۳۰. ————— (۱۳۹۴). جهاد ذبی (دفاع از کیان اسلام). قم: مرکز فقهی ائمه اطهار علیهم السلام.
۳۱. ————— (۱۳۹۸). [ب] «نظریه جهاد ذبی و نسبت‌سنگی آن با فقه مقاومت»، بیست و چهارمین نشست مرکز تخصصی تفسیر و علوم قرآن مرکز فقهی ائمه اطهار علیهم السلام.
۳۲. ————— (۱۳۹۳)، نشست بررسی اقتصاد مقاومتی از منظر دین.
۳۳. کاشف الغطاء، جعفر (۱۴۲۲ق). کشف الغطاء عن مهمات الشريعة الغراء. قم: مكتب الإعلام الإسلامي.
۳۴. کلینی، محمدين یعقوب (۱۳۸۸). الكافی. تهران: دارالکتب الإسلامية.
۳۵. مجلسی، محمدباقر (۱۹۸۳). بحار الانوار. بیروت: انتشارات موسسه الوفاء.
۳۶. مهدی‌پور، آسمیه (۱۳۸۹). «تبیین مدل مفهومی مقاومت در آندیشه آیت‌الله سید علی خامنه‌ای». فصلنامه علمی دانش سیاسی. سال پانزدهم، شماره دوم، ص ۵۳۹-۵۶.
۳۷. نجفی، محمدحسن (۱۴۱۳ق). جواهر الكلام فی شرح شرایع الاسلام. بیروت، داراحیاء التراث العربي.

سایت

خامنه‌ای، علی؛ سخنرانی در دانشگاه افسری و تربیت پاسداری، ۱۳۹۶/۲/۲۰.

Farsi.khamenei.ir/speech-content?id=36490

خامنه‌ای، علی؛ سخنرانی در سالگرد رحلت حضرت امام خمینی، ۱۳۹۸/۳/۱۴.

Farsi.khamenei.ir/speech-content?id=42758